

Historieläroarutbildningen i Sverige – dåtid, nutid, framtid

ULF ZANDER*

Lunds universitet

Det hör inte till vanligheterna att frågor om undervisning i allmänhet och historieläroarutbildning i synnerhet avhandlas i svenska historievetenskapliga tidskrifter. Desto mer glädjande att Henric Bagerius, Erik Hallberg, Ulrika Lagerlöf Nilsson, Pia Lundqvist och Kenneth Nyberg i *Historisk tidskrift* 2022:4 bidrar med debattinlägget "Vad vill vi med historieläroarutbildningen?". Deras genomgång av historieläroarutbildningen vid ett tiotal svenska lärosäten är en välkommen utgångspunkt för en fortsatt diskussion om vad som kännetecknar denna utbildning, inte minst för att Bagerius *et al.* kan påvisa den stora variation som präglar undervisningen av blivande ämneslärare i historia.

Som synes är mitt huvudsakliga syfte inte att gå till storms mot de tendenser som Bagerius *et al.* blottlägger och de slutsatser som de drar utifrån kartläggningen. Visserligen är jag inte enig med dem i allt vad de skriver, men med denna text vill jag bidra med några förklaringar och perspektiv som inte är tydliga eller som är helt frånvarande i "Vad vill vi med historieläroarutbildningen?". Sådana komplement kan bidra till att diskussionen fortsätter om vilken undervisning som bäst gagnar blivande historielärare. I slutändan kan ett sådant meningsutbyte förhoppningsvis resultera i konkreta förslag på förändringar och förbättringar av denna betydelsefulla men inte så sällan styvmoderligt behandlade utbildning.

Dåtid

Inledningsvis resonerar Bagerius *et al.* om historiedidaktiska begrepp såsom historiemedvetande, historiekultur och historiebruk. Att de app-

* Prof. i historia

licerats på delvis olika sätt beroende på om sammanhanget är skolnära forskning eller olika uttryck för minnespolitik antyds av formuleringen att det "[u]nder senare decennier, särskilt de senaste 10–15 åren, har det [...] vuxit fram ett alltmer etablerat historiedidaktiskt fält i Sverige som rör sig i skärningspunkten mellan historievetenskap och professionsnära skolforskning" (s. 608). Det finns goda skäl att dröja vid denna slutsats, inte bara för att den kan nyanseras vad gäller utsträckning i tid och rum och för att "skärningspunkten" har visat sig vara ett rörligt mål. Framför allt kan en utvidgning och fördjupning av historiedidaktikens tidiga historia och efterföljande etablering kasta ljus över utformningen av en rad faktorer, alltifrån historikernas mestadels ljumma intresse för utformningen av ungdomsskolans styrdokument i ämnet till den stora brokighet som utmärker historieläraryrket i Sverige.

En av de första konkreta manifestationerna av historiedidaktik var en konferens i Kungälv 1982. Initiativtagarna var alla verksamma vid lärarutbildningar och representanter för alla nordiska länder utom Island var närvarande. Förvisso antydde den 250-sidiga volym som utgavs i konferensens efterföljd att historiedidaktiken redan frodades. Christer Karlegård, den svenska historiedidaktikens introduktör, var av en annan uppfattning:

Om man med historiedidaktik menar vetenskapliga studier av människors möten med historien och om man anser att sådana studier skall bedrivas tvärvetenskapligt med bidrag av historiker, samhällsvetare och pedagoger (vetenskapare och lärare), kan man lugnt slå fast att historiedidaktiken inte har kommit igång i Sverige.¹

Han ledde detta yttrande i bevis genom att fastslå att till skillnad från i grannländer som Danmark och Tyskland saknades alltjämt teoretiska verk och/eller debatter om historieförmedling. I skolan försvårades utvecklingen av att mången historielärare fått en stofforienterad kunskapssyn etablerad under ämnesstudierna, vilket resulterade i en ovilja att revidera denna kunskapssyn i mötet med elever. Historielärare som var förändringsbenägna riskerade att fastna i utdragna politiska och administrativa diskussioner om timtal och status. Ett annat problem

1. Christer Karlegård, "Historiedidaktikens status i Sverige I", i Magne Angvik, Matti Cast-rén, Sven Södring Jensen, Christer Karlegård, Finn Løkkegaard & Henrik Skovgaard Nielsen (red.), *Historiedidaktikk i Norden* (Bergen 1983) s. 44.

var att ämnesdidaktiska tjänster och ämnesdidaktisk forskning var lågt prioriterade vid universitet och högskolor.²

Karlegård noterade dock en ljusning vid horisonten. I olika sammanhang var det uppenbart att historiedidaktiken hade börjat vinna terräng, vilket underlättade resurstilldelning och fortsatta samarbeten. Under de följande tre årtiondena ägde ytterligare åtta nordiska historiedidaktiska konferenser rum. Birgitta Odén var en av de historiker som tidigt intresserade sig för historiedidaktik, eftersom hon menade att teoretiskt grundade resonemang om historieförmedling hade sin givna plats i forskarutbildningen. Kalla krigets slut och murens fall bidrog till att de historiedidaktiska konferenserna under 1990-talet utgick från teman med bäring för både skolan och det omgivande samhället såsom demokrati och politisk fostran, nationell, nordisk och europeisk identitet och historiemedvetande i teori och praktik. Att det verkligen var fråga om en historiedidaktik i skärningspunkten mellan forskning om både historieundervisning och historieförmedling i vid bemärkelse, bekräftades återkommande i det tidiga 2000-talet. Ett flertal doktorsavhandlingar i historia, historiedidaktiska undersökningar och antologier och omfattande projekt i såväl Danmark och Sverige som utgick från historieförmedling både i och utanför skolan fick Klas-Göran Karlsson att urskilja en försiktig nyorientering vid de historievetenskapliga institutionerna i form av en begynnande ”didaktisering’ av historievetenskapen”.³

Från 2023 års utsiktspunkt tyder dock det mesta på att historiedidaktik och historievetenskap har fjärrat sig från varandra. De som under det senaste decenniet har opponerat på doktorsavhandlingar i historia med historiedidaktisk inriktning har sällan skrivit recensioner. Mig veterligen är det bara tre av dessa avhandlingar som har blivit uppmärksammade i *Historisk tidskrift*, och då med flera års eftersläpning.⁴ Samtidigt har den tidigare diskussionen om historiedidaktiska teorier och begrepp med relevans för både skola och samhälle i hög grad ersatts av hur – eller om – dessa teorier och begrepp kan tillämpas på historieundervisning-

2. Karlegård (1983) s. 44–47.

3. Klas-Göran Karlsson, ”Historiedidaktik och historievetenskap – ett förhållande i utveckling”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken* (Lund 2004) s. 191; Klas-Göran Karlsson, ”Historiedidaktik och historievetenskap – ett förhållande i utveckling”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken* (andra reviderade upplagan, Lund 2009) s. 199.

4. Sara Ellis Nilsson, ”Konsten att förmedla historia. En tvärvetenskaplig historia?”, *Historisk tidskrift* 140:2 (2020) s. 276–291.

en.⁵ Även i andra avseenden har historiedidaktikens företrädare distanserat sig från att analysera historiens betydelse i samhället till förmån för verksamhetsnära undersökningar av hur historieundervisningen kan eller bör utformas, hur lärare bedömer elevers svar på de nationella proven, på vilka sätt som lärare undervisar i relation till olika läroplaner eller hur elever resonerar kring orsaksförklaringar.⁶ Temat för 2023 års svenska historiedidaktiska konferens – ”Hur gör vi historieämnet mer relevant för elever?” – är ett av många exempel på denna utveckling.

Nutid

Att ungdomsskolans historielärare har en grannlaga uppgift framgår bland annat av Skolverkets syftesbeskrivning. Undervisningen i historia ska bidra till att elever ”breddar, fördjupar och utvecklar sitt historiemedvetande”. Dessutom ska de lära sig att förstå förändringsprocesser, använda historiska metoder och digitala verktyg, identifiera och analysera historiebruk, utveckla en historisk bildning som utgör grunden för att ”använda historia som referensram för att förstå frågor som har betydelse för nuet och framtiden”. Därutöver ska de arbeta med historiska begrepp, frågeställningar, förklaringar, orsakssammanhang och presentera sina insikter såväl muntligt som skriftligt.⁷

Skolverkets syftesbeskrivning ger vid handen att kraven är många och varierande både för eleverna och för de lärare som ska undervisa dem. Hur ska då en historielärarytbildning vara utformad för att hjälpa blivande lärare att förbereda sig för sin yrkesgärning? En rimlig men emellanåt svåruppnåelig målsättning är att all undervisning ska vara forskningsbaserad. Vad gäller historielärarytbildningen är det dessutom en fördel om de blivande lärarna får insikter i hur det stoff som de tillgodogör sig på kronologiska och tematiska kurser bäst låter sig förenas med historiedidaktisk teori, som i sin tur bör vara förenlig med den undervisningspraktik som de får prova på under den verksamhetsförlag-

5. Se t.ex. Lars Andersson Hult, *Historia i bagaget: En historiedidaktisk studie om varför historiemedvetande uttrycks i olika former* (Umeå 2016); Robert Thorp, ”How to develop historical consciousness through uses of history – A Swedish perspective”, *Historical Encounters* 7:1 (2020) s. 50–61.

6. Se t.ex. David Rosenlund, *History education as content, methods or orientation? A study of curriculum prescriptions, teacher-made tasks and student strategies* (Frankfurt am Main 2016); Jessica Jarhall, *Historia från kursplan till klassrum. Perspektiv på lärares historieundervisning från Lpo 94 till Lgr 11* (Malmö 2020).

7. Ämne - Historia (Gymnasieskolan), Skolverket, www.skolverket.se (läst 30/1 2023).

da utbildningen (VFU). De många kursmålen i historiedidaktik bidrar emellertid till en stor mångfald med påtagliga risker för fragmentisering. De som utbildar blivande historielärare kan säga sig uppfylla uppdraget genom att antingen koncentrera sig på historiska sakförhållanden eller historiedidaktiska teorier och begrepp eller handfasta lektionsplaneringar. Såväl historiedidaktisk forskning som historieundervisningens genomförande måste rimligen inkludera alla tre dimensionerna och deras inbördes samband.

En annan förklaring är att det inte finns någon enhetlig syn på vad forskningsanknytning innebär. Frågan har komplicerats än mer av att historievetenskapen – och historieundervisningen – har fragmentiserats och specialiserats samtidigt som frågor om identiteter, skuld, minoriteter, utanförskap, offer och förövare och diskriminering blivit alltmer framträdande. Sådana aspekter vetter uppenbarligen åt historiedidaktik i den bredare, samhälleliga förståelsen men låter sig svårligen förenas med tilltagande krav i all utbildning, från ungdomsskolans tidiga stadier till universitetens forskarutbildningar, på undervisning som låter sig mätas och bedömas. Redan i början av 1980-talet höjdes ett varningens finger mot att sådana utvecklingstendenser riskerade att göra såväl undervisning som forskning om undervisning till en mekanisk "tjänsteverksamhet" som utmärks av praktiska och administrativa färdigheter. Det är därför föga förvånande att det i historielärarytutbildningen och i historiedidaktisk forskning har varit vanligt med hänvisningar till den mer handfasta anglosaxiska traditionen. Enligt den är mycket vunnet om eleverna får bekanta sig med första och andra ordningens begrepp (*first and second order concepts*) och därmed få redskap för att svara på frågor om vem, vad, var och när för att därefter ordna och strukturera historisk kunskap. Att ge sig i kast med den tredje ordningens begrepp, som utgår från existentiella frågor om liv och död, ansvar, skuld och lidande, har varit sällsynt förekommande, trots att det finns goda resonemang att låta sig inspireras av i den historiefilosofiska och tyskinspirerade historiedidaktiken.⁸ Under senare årtionden har verksamheten ofta har varit baserad på matriser och alltmer inriktad på kvantitet snarare än kvalitet. Det

8. Ulf Zander, "Vem har makten över universitetens historieundervisning? Sverige och USA som exempel" och Klas-Göran Karlsson, "Beredd till bådadera. Om forskningsanknytning av universitetens historieundervisning", i Klas-Göran Karlsson (red.), *Att undervisa i historia på universitetet: Idéer, problem, utmaningar* (Lund 2018) s. 45–50, 84–87.

är mot denna bakgrund svårt att värja sig från slutsatsen att den tredje ordningens begrepp har valts bort både av historieläroarbildare och historielärare. De har sannolikt insett att det är svårt att mäta och väga en historieundervisning som tar sin utgångspunkt i *third order concepts*.

Framtid

Den genomgång som Bagerius *et al.* har genomfört inbjuder till funderingar över vilka problem som bör åtgärdas på kort sikt och på vilka sätt som historieläroarbildningen kan förändras på lång sikt. Mina avslutande reflexioner är mot denna bakgrund inte främst en spaning om vad som måhända komma skall. Syftet är i stället att bidra med ett antal konkreta förslag på hur historieläroarbildningen kan förändras och förbättras.

Ett första önskemål är ett större engagemang bland historiker i högre utbildning för ungdomsskolans historieundervisning. Intresset har varit i högsta grad varierande under det senaste dryga halvsekle, men har nått nya lågvattenmärken under senare år. När de ämnesplanerna för historia i gymnasiet var ute på remiss förra året var reaktionerna från historikernas sida fåtaliga.⁹ Det är ett fattigdomsbevis att det sällan är frågor om historiesyn eller undervisningsformer som får historiker att ge sig in i debatten om skolans historieämne. Det ser radikalt annorlunda ut om det är strykningar av till exempel antiken som är på förslag. I detta avseende är utrymmet för förbättringar betydande.

Som Bagerius *et al.* konstaterar hör det numera till sällsyntheterna att doktorander som undervisar i historiedidaktik är utbildade lärare. Troligen är det en trend som kommer att hålla i sig. Yngre forskare är förvisso hjälpta av att gå högskolepedagogiska kurser, men eftersom deras fokus är generiska undervisningskompetenser krävs det komplement. Ett konkret förslag är att svenska lärosäten gemensamt tar fram en historiedidaktisk fortbildningskurs.

Att målsättningarna för ungdomsskolans historieämne mestadels är mer avancerade än motsvarande för historieämnet vid universitet och högskolor är ett under senare år ofta påtalat problem. Hur ska elever

9. Helén Persson & Ulf Zander, "Historieämnet – snart historia?" – *Skolvärlden* (skolvarlden.se) 5/4 2022; Hans Albin Larsson, "Skolverket lär inte av historien", *Hallandsposten* 19/5 2022; Hans Almgren, "Skolverkets nya plan ett slag mot historieämnet", *Svenska Dagbladet* 29/9 2022.

med få historielektioner på schemat kunna tillgodogöra sig en historisk referensram samtidigt som de ska lära sig källkritik, historiebruk och därutöver utveckla och fördjupa sitt historiemedvetande? De som har erfarenhet av att utbilda blivande lärare vet att sådana historiska kunskaper och färdigheter är en stor utmaning för många studenter, trots att de (förhoppningsvis) har en bredare och djupare förståelse av historia och på vilka sätt som den används och förmedlas. För att komma tillrätta med paradoxen att unga människor ska kunna tillämpa avancerade resonemang på en historia som de inte har särdeles stora möjligheter att förkovra sig i, krävs seriösa diskussioner om hur en progression i historia bör se ut, från de tidiga skolåren till högskolornas historielärarytbildningar. Den givna utgångspunkten är att det med progression inte i första hand avses kvantitet – mer och längre – utan vilka kunskaper och färdigheter som kan utvecklas från en nivå till en annan och högre. Det finns även mycket att vinna på att historielärare på olika nivåer ges möjligheter till erfarenhetsutbyten för att på så sätt bli klara över vilken historia och vilka historiska färdigheter som elever och studenter kan tillgodogöra sig på olika stadier. Förhoppningsvis kan insikter från forskning om progression i teori och i praktik bidra till att framtidens författare av styrdokument och kursplaner kan tänka sig att ompröva den tågordning som innebär att några av de mest avancerade momenten introduceras på ett (för) tidigt stadium i utbildningssystemet.

En åtgärd som kan genomföras inom en mycket snar framtid är ett närmande i synen på vad en historielärarytbildning är. Bland annat med utgångspunkt i vilken kurslitteratur som förekommer på de olika lärosätena påvisar Bagerius *et al.* en synnerligen stor spännvidd som i mycket, men inte i allt, följer en skiljelinje mellan yngre högskolor och äldre universitet. Ifall historielärarytbildare vid de förra i högre grad inser att historielärarytbildningen (även) är en akademisk utbildning och historielärarytbildare vid de senare erkänner att den (också) är en yrkesutbildning vore mycket vunnet. Med en sådan dubbel insikt är marken beredd för en undervisning som inte lägger tyngdpunkten vid enstaka moment på en skala från stoffinläring till metodiska knep-och-knåp-tips. En sådan historielärarytbildning utgår från målsättningen att förena historiska sakkunskaper, historiedidaktiska teorier och begrepp med historieundervisningens praktik.